

Artikel

Borger- og frihedsrettigheder – en introduktion

Af Antje Gimmler, professor og forskningsleder ved Center for Anvendt Filosofi, Aalborg Universitet

Jeg takker Line Kollerup Oftedal, cand. Mag. i anvendt filosofi, for sproglig korrekturlæsning, faglige diskussioner og hendes input til den danske demokratiudvikling.

Demokrati

Demokrati betyder folkestyre og begrebet demokrati kommer af det græske ord 'demokratia', som betyder folkestyre: af δῆμος, démos – folk og κράτος, krátos – styre, vælde. Folkestyre betyder, at folket er suverænt eller at al statsmagt i sidste ende har sin oprindelse i folket. Men en sådan begrebsdefinition siger i første omgang ikke noget om, hvordan folkestyret bliver udøvet og hvilke institutioner der er nødvendige for at støtte op om folkets suverænitet.

Demokratier er organiseret som stater, der viser en særlig organisations- eller institutionsform. De mest kendte og brugte organisationsprincipper er parlamentarisme (med valgte repræsentanter) og magtdeling. Medborgeren er statsborger, som dermed har visse rettigheder (borgerrettigheder). Det betyder også at statsborgerskabet er en eksklusiv status, som staten kan give til nye medborgere efter fastsatte regler.

I Danmark og de fleste vestlige demokratier er folkestyret uopløseligt forbundet med retsstaten, dvs. en stat, der er styret af love. I en retsstat har medborgerne veldefinerede og ukrænkelige borgerrettigheder, som alle bygger på lighedsprincippet, hvilket betyder lige rettigheder for alle borgere (nogle dog først fra myndighedsalderen). Rettighederne har, ligesom den demokratiske styreform, en lang udviklingshistorie bag sig og her gives kun et kort sammendrag af de borgerrettigheder, som gælder i Danmark og de fleste vestlige demokratiske retsstater. Man kan opdele dem i tre kategorier: beskyttelsesrettigheder, ejendoms- og markedsrettigheder samt frihedsrettigheder (se: Mouritsen, 2015, s. 127ff).

- Beskyttelsesrettigheder er retten til livet (fx også beskyttelse mod tortur), til personlig sikkerhed, til hjemmets og privatlivets (familielivets) ukrænkelighed, til retfærdig rettergang
- Ejendoms- og markedsrettigheder: ret til ejendom og kontraktfrihed
- Frihedsrettigheder: religionsfrihed, ytringsfrihed, forsamlings- og organisationsfrihed, retten til at stemme

(Se også: Jacobsen, 2008, s. 10 og s. 109)

Borgerrettigheder

Borgerrettighederne tænkes i form af menneskerettigheder som universelt gældende og bygger på universalitetsprincippet, som er blevet formuleret i flere erklæringer af menneskerettigheder (bl.a. i den Franske Revolution) og som også findes i Verdenserklæringen om Menneskerettighederne fra 1948: "Alle

mennesker er født frie og lige i værdighed og rettigheder.”¹ Det stærke moralske element i formuleringen af den grundlæggende frihedsret er ikke til at overse. Dog vil moral alene næppe kunne sikre menneskers rettigheder, hvorimod en mellemstatslig kontraktbundet enighed om grundlæggende menneskerettigheder skal fungere som den ønskede sikkerhed. Dette medfører dog at overtrædelser af menneskerettighederne ikke kan retsforfølges i internationale sammenhænge uden dermed at gribe ind i en anden stats suverænitæt. (Olsen, 2007). Det er nemlig hver enkelt stat, der skal værne om borgernes rettigheder; eller nærmere: Staten skal sætte de rammer, der gør medborgerne i stand til at udøve rettighederne. Når jeg i det følgende giver et kort oprids over demokratiets udvikling og hovedbegreber, er det vigtigt at forstå, at den politiske stemmerettighed er tæt knyttet til de andre grundlæggende rettigheder. Forholdet mellem den demokratiske styreform og borgerrettigheder er komplekst, men historisk set er der en fælles udvikling, som forbinder de grundlæggende borgerrettigheder med den demokratiske bevægelse. Desuden er det medborgerne, der gør demokratiet levende. Danmark har en stærk tradition for et demokrati, der vokser nedefra, dvs. fra foreninger, andelsbevægelser samt andre af civilsamfundets organisationer og vægter dermed medborgernes engagement høj.

Demokratiets og retsstatens udvikling

Det følgende oprids i denne og de følgende artikler af demokratiets og retsstatens udvikling samt medborgernes rolle i demokratiet skal tjene som en inspiration for lærerne. Teksten indeholder litteraturhenvisninger og henvisninger til hjemmesider, som også kan bruges i undervisning og desuden har lærerne mulighed for at inddrage eget materiale fra andre fag.

Når eleverne lærer at blive myndige medborgere, kan det være nogle gange vanskeligt at adskille områder, hvor det giver mening at bruge demokratiske regler og andre områder, hvor de ikke gælder. Som Rune Lykkeberg siger i sin bog om demokrati: ”Principielt skal forholdet mellem læreren og eleven i et klasselokale være demokratisk, men fagene i skolen er ikke demokratiske. Læreren skal ikke behandle eleverne som umyndige undersåtter, der kan bankes på plads og tvinges igennem terperi. Men læreren skal også sørge for, at eleverne anerkender fagets myndighed. Man kan ikke forhandle om grammatiske regler, matematiske facitter og landenes hovedstæder: Det er fakta, som eleven må underordne sig.” (Lykkeberg, 2012, 14) Det er også en af tekstens intentioner, at give lærerne en håndsrækning til at bidrage til at eleverne får en endnu mere klar forståelse for, hvad demokratiet præcis er og at demokratiet ikke opstår af sig selv, men har brug for engagerede medborgere. Det er måske også vigtigt at henvise til ikke-demokratiske regimer og deres konsekvenser for mennesker i form af manglende retssikkerhed, manglende borgerrettigheder (såsom beskyttelsesrettigheder eller ytringsfrihed) og borgernes manglende indflydelse på politiske beslutninger. En anden dimension af demokratiet er, at medborgerne ofte er tvunget til at acceptere beslutninger, de ikke er enige i, men som er blevet truffet på demokratisk vis og derfor er bindende og legitime. Det er særlig vigtigt for unge mennesker at forstå, at demokratiet følger visse spilleregler, men at der dog altid er mulighed for at få indflydelse på den politiske proces (fx via offentlig debat).

Når man diskuterer demokrati i dag, er der altså flere dimensioner på spil: demokratiets spilleregler og dens institutioner, retsstatslige garanterede borgerrettigheder og medborgernes engagement i demokratiet. Den følgende tekst ønsker at se på alle tre dimensioner og deres sammenspil.

---

¹ Se hele Verdenserklæringen om Menneskerettighederne her:
http://www.ohchr.org/EN/UDHR/Documents/UDHR_Translations/dns.pdf

Medborgerskab

Det danske demokrati er præget af den store betydning som medborgerskabet har for demokratiet. Der bliver talt om det levende demokrati, hvis borgere er aktive og deltagende. Demokratiet skal være organiseret på en sådan måde, at demokratiets institutioner realiserer og fremmer borgernes friheder. Man kan sige, at demokrati og medborger skal fremme hinanden. Det er den deltagende borger, der viser borgerdyd og engagement, som gør demokratiet levende. Dermed bliver demokratiet en livsform og ikke udelukkende en form for styre. Den danske teolog og demokratifortaler Hal Koch (1904 – 1963) udtrykte den danske opfattelse af demokratiet ganske præcist: "Demokrati lader sig ikke indeslutte i en formel. Det er ikke et system eller en lære. Det er en livsform, som under stadig nederlag og tilbagefald er groet frem i Vesteuropa i løbet af godt og vel 2000 år, og som i sin lange og bevægende tilværelse har modtaget påvirkninger fra mangfoldige sider." (Koch, 1945, 12) Når vi taler om demokrati i Danmark, er det altså i første omgang ikke så meget en styreform og ganske vist ikke et herredømme, man tænker på. Danmark har en særlig historie og kultur i kraft af den måde hvorpå Grundtvig forbinder demokrati, medborgerskab og dannelse. Det virker derfor helt forkert, hvis man i politisk videnskab, sociologi og politisk filosofi omtaler demokrati nøgternt som en form for herredømme. Den danske demokratiforståelse nedtoner det magtaspekt, der er tydeligt til stede i begrebet herredømme og fremhæver til gengæld demokratiet som en livsform, der bygger på frihedsrettigheder og deltagelse. Det er vigtigt, at forstå, at herredømmebegrebet i teksten her refererer til den nøgterne forståelse af forskellige former for styre såsom (ikke konstitutionelt) monarki, oligarki og tyranni/diktatur.

Demokratiet og retsstatens historiske udvikling

Demokratiet og retsstaten har en lang historie og der findes til forskellige tider og forskellige nationer flere modeller for og udformninger af den demokratiske styreform. I det følgende giver jeg et meget kort oprids af den historiske udvikling og præsenterer samtidig retsstaten og de borgerlige rettigheder som væsentlige principper for demokratiet. Dermed fokuserer jeg ikke så meget på de konkrete historiske og faktiske former for demokrati, som de har udviklet sig, men behandler de filosofiske baggrundsprincipper, der begrunder demokratiet og har påvirket dets udvikling. Grundlæggende kan man adskille normativ demokratiteori fra en empirisk orienteret demokratiteori. Ingen af disse teorityper kan stå alene. Enhver normativ begrundelse for demokratiet skal være realistisk i den forstand, at den ikke forudsætter utopiske eller alt for idealistiske forventninger, fx om borgernes dyder. Men også den empiriske forskning, der beskæftiger sig med demokratiets konkrete tilstand, fx borgerne tilslutning til demokratiske processer eller beslutninger, baseres på grundlæggende normative principper. Normativt betyder her, at de gældende principper for demokratiet ikke er afhængige af konkrete empiriske betingelser i den forstand, at de empiriske betingelser bestemmer normen. Fx blev lighedsprincippet formuleret i den Franske Revolution og i den amerikanske forfatning uden at reel lighed mellem alle borgere faktisk var til stede i disse stater. Der er altså tale om et princip, der udtrykker hvordan den politiske og sociale organisering i samfundet burde se ud. Dermed tjener normative principper til orientering og guider vores handlinger. Normative principper er altså målestok for empiriske tilstande og at virkeligheden ikke lever op til idealet, er ikke nødvendigvis en kritik af det normative princip, men snarere en opfordring til at realisere princippet yderligere.

Teksten er inddelt i tre afsnit:

1. Demokratiet historisk og hvilke grundprincipper er blevet udviklet: om folkesuveræniteten, lighed, magtdeling, frihedsrettigheder og menneskerettigheder, medborgerstatus.

2. Demokrati - Velfærdstat og offentlighed

3. Medborgernes rolle i demokratiet

Litteratur

Koch, Hal (1945) *Hvad er demokrati?*, Gyldendal, København 1945 (første udgave), her 5. udgave, 3. oplag.

Lykkeberg, Rune (2012), *Alle har ret. Demokrati som princip og problem*, Gyldendal, København.

Mouritzen, Per (2015), *En plads i Verden. Det moderne medborgerskab*, Gyldendal, København

Olsen, Birgitte Kofod (2007), *Internationale menneskerettigheder og dansk lov*, i: Den nu verden. Tidsskrift for internationale Studier, Menneskerettighederne – brug og misbrugt, DIIS, s. 21-36.